

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VIGGO KLAUSEN

**»SÅDAN VAR DET PÅ LANDET
I TYVERNE«**

**ERINDRINGSSERIEN »FOLK FORTÆLLER« NR. 1.
UDGIVET AF
FORENINGEN DANMARKS FOLKEMINDER
JULI 1979**

VIGGO KLAUSEN

**»SÅDAN VAR DET PÅ LANDET
I TYVERNE«**

**ERINDRINGSSERIEN »FOLK FORTÆLLER«
UDGIVET AF
FORENINGEN DANMARKS FOLKEMINDER**

Indholdsfortegnelse

	Side
Sådan var det på landet i tyverne.....	9
De steder, hvor det var anderledes.....	23
Sidste sommer ved landbruget	31
Ordliste.....	39

Viggo Klausen: »Sådan var det på landet i tyverne.«

4. oplag. 500 eksemplarer, december 1979.

Nu trykt i 2000 eksemplarer.

© Foreningen Danmarks Folkeminder.

ISBN 87 980428 5 8

Sat med English Times og trykt hos: »Sats & Tryk«, Grønnegade 14,
4000 Roskilde.

FORORD

»Sådan var det på landet i tyverne« er skrevet af Jens Christian *Viggo Klausen*, der blev født den 22. juli 1909 i Ladby ved Næstved. Faderen var dengang teglværksarbejder på det nu nedlagte Ladby Teglværk. I 1914 fik familien råd til at købe et husmandssted på 8 tønder land i den nærliggende landsby Olstrup. Her voksede Viggo Klausen op, indtil han — som fjortenårig — måtte ud at tjene. Selv om kræfterne ikke slog til, forventede man, at han skulle gøre en voksen mands arbejde, men mulighederne var ikke andre, man kunne ikke have en konfirmeret dreng gående hjemme. Selv ville Viggo Klausen gerne have haft en håndværkeruddannelse, tømrer eller gartner, men det var der heller ikke råd til, og en skoleuddannelse på mere end 7 år kunne slet ikke komme på tale. Det lille landbrug kunne knapt give til familiens underhold, og faderen måtte, foruden at passe landbruget, køre mælk til det lokale andelsmejeri. Efter en længere årrække måtte faderen opgive landbruget og blev igen arbejder.

Viggo Klausen, der er den ældste af fem søskende, delte skæbne med tusindvis af andre unge fra småkårs hjemmene, han måtte begynde sin voksentilværelse som fjortenårig. I dag kan man næppe forestille sig et barn eller en ung, der skulle klare sig selv, alene og uden beskyttelse for misbrug, og med en arbejdsdag fra tidlig morgen til sen aften. Viggo Klausens tilværelse som karl og traktorfører skulle strække sig over en halv snes år, inden han fik andre muligheder, og det er disse ti år, han beskriver i sine erindringer »Sådan var det på landet i tyverne«. Og den første plads blev en lidelse for den fjortenårige, men man »løb jo ikke af pladsen«. Indremissionsbønderne var de værste, skriver Viggo Klausen, aldrig kunne de få nok arbejde presset ud af deres medmennesker. Ret hurtigt fandt han ud af, at de store gårde, godserne, var bedre. Ikke fordi forholdene var væsentlig forskellig fra de små gårde, men på de store gårde var man ikke alene, man havde arbejdskammeraterne at dele skæbne med.

Viggo Klausen beskriver på en jordnær og spændende måde livet og forholdene for landboproletariatet, hvorledes forholdet var indbyrdes mellem folkene, hvorledes forholdet var til de overordnede, overfodermesteren, forvalteren osv. Han beskriver det daglige liv og den årlige cyklus i marken, såtid, høst, roesæson, efterårs- og vinterarbejde og arbejdet med dyrene, der havde en stor plads i hans hjerte. Han fortæller om sammenholdet mellem »børsterne«, som de vandrende landarbejdere lidt nedvurderende kaldtes. Han fortæller om gårde, hvor proprietæren var en tyran og behandlede folkene efter forgodtbefindende, og han fortæller om gårde, hvor husbonden ikke blandede sig i det daglige arbejde, og hvor arbejdet gik roligt og stille. Alt i alt er Viggo Klausens erindringer et udmærket tidsbillede og portræt af de mange tusinde, der måtte arbejde under ringe kår i landbruget. De tusinder, der få årtier senere blev overflødige, da den enorme teknologiske udvikling i landbruget satte ind, især efter 2. verdenskrig.

Efter den halve snes år i landbruget lykkedes det Viggo Klausen, takket være Steinckes socialreform, at få et tilskud til et højskoleophold på Antvorskov Højskole, hvor den daværende højskoleforstander Fr. Nørgaard skaffede en kontakt til Sct. Hans hospital i Roskilde. Her blev Viggo Klausen ansat som plejervikar, og kort efter påbegyndte han en uddannelse som plejer. Efter uddannelsen fik han i 1939 ansættelse på Bispebjerg hospitals psykiatriske afdeling og var her til 1969, hvor han gik på pension som plejeassistent. Selv om Viggo Klausen gik på pension, følte han, at han endnu havde et overskud og var i de følgende seks år beskæftiget som opsynsbetjent på Frilandsmuseet, og her fik han igen brug for sine erfaringer fra landbruget, idet han i tre år var kusk på den hestevogn, museet har kørende på terrænet i sommermånederne.

Højskoleopholdet blev et vendepunkt i Viggo Klausens liv, her fik han øjnene op for et liv uden for landbruget. Det gav kundskaber og selvtilid, og — »fik mig til at føle mig som et menneske«, fortæller han.

I erindringerne omtales ord og begreber, som måske ikke er alment kendt — vi har kursiveret disse ord, og forfatteren har i en lille ordliste bagest i hæftet forklaret betydningen.

Maj 1979

Henrik Ingemann

Sådan var det på landet i tyverne

Forholdene, som de var på landet omkring 1920-30 var så kolossalt afvigende fra tiden i dag, at unge sikkert har svært ved at forstå det. — Tilegnet mine børn har jeg derfor skrevet disse linier om de godt 10 år, hvor jeg var bondekarl og herregårdskar, sidstnævnte betegnedes også som »børste«.

Hvem var vi så? — Vi var en stor, forhutlet flok, som var vokset op under ugunstige forhold og vilkår. Vi kom fra småkårshjemmene, arbejderhjem, husmandshjem og fra de små gårdmandshjem osv. Vi var mange, børneflokkene var store dengang, og de fleste måtte ud at stå på egne ben fra konfirmationsalderen. Uanset om ens hjem havde været godt eller dårligt, forblev vilkårene ens, når man var nået så vidt. Kun få nåede nogensinde mere boglig og teoretisk uddannelse end de 7 års skolegang. Der var så godt som ingen tilbud i den retning. Hældt ud på arbejdsmarkedet som tjenestedrenge måtte vi slide os fremad — arbejde, arbejde, arbejde — lønnen var lille og stod ikke i fornuftigt forhold til arbejdet. Vi var en kæmpestor flok, mer eller mindre forsagte og ikke sammensvejsede arbejdsdyr, forhutlede og ofte savnende menneskelighed, og det er ikke for meget sagt, at man i håbløsheden undertiden følte sig forladt af Gud og mennesker. Mange gik helt til bunds osse dengang, mange blev barske, nogle blev rå, »fattige lus« var vi, og det kan da også godt indrømmes, at vi af og til flygtede fra hverdagen ved hjælp af »Rød Tørborg«, den kostede 75 øre på kroen, det bedrede ikke økonomien. Det normale var 400 kr. for sommeren og 200 kr. for vinteren, mere har jeg heller aldrig tjent i faste pladser. Som løsarbejder kunne man presse den lidt højere op, hvis man var heldig.

Hvordan var det så? — Når man nu startede ved det fjortende år — eller før — var det forbandet hårdt, især hvis man allerede var uheldig med den første plads. Det var jeg. Min far havde fæstet mig hos en lille bonde, hvor jeg var et år. Det var unge mennesker, og jeg var eneste ty-

ende og fik 125 kr. for det første halve år. Det var i 1923. — Jeg vil skrive om den plads, fordi den gi'r et billede af forholdene, som de var i al almindelighed på den tid, men også for at fortælle om hvor infamt svært det var, og det er ingen trøst, at det havde været endnu værre tilbage i tiden.

Det var altså en lille gård, hvor manden og jeg skulle udføre det arbejde der var året rundt. Konen var kommet fra byen, hun deltog ikke i det udendørs, hun havde været bagerjomfru, hun var lidt forfinet, som min mor sagde. Jeg havde ikke fysisk styrke til det, jeg blev budt, alt lortearbejdet blev overladt til mig, og jeg baksede mig igennem efter bedste evne, men hvor var det svært og trist. Jeg græd et par gange over min magtesløshed, jeg fik aldrig bestilt nok efter bondens mening; han skældte ikke voldsomt ud, men brokkede sig tit: »Kan du ikke forstå, du skal gøre sådan og sådan,« selv om jeg slet ikke havde kræfter til at gøre »sådan og sådan«, jeg turde ikke modsige ham, heller ikke ved bordet hvor jeg ofte kom ud for, at manden og konen, hen over hovedet på mig, gav sig til at tale om, at nu havde jeg gjort det og det forkert eller ikke gjort det og det. Til mig talte de ikke, jeg sad der bare: »sådan en sur knægt«, aldrig i det år, jeg var der, fik jeg så meget som een eneste rosende bemærkning eller et smil som tak for arbejdet. Jeg var aldrig glad i det år med undtagelse af de søndage, hvor jeg fik lov at køre hjem på besøg hos mine forældre og søskende; jeg var den ældste af fem.

Jeg boede på et loftsværelse i stuehuset, hvor der ikke engang var indlagt elektrisk lys, det var der ellers over hele gården, det var kommet til egnen omkring 1920. Ville jeg have lys, blev det min egen sag. Jeg tænkte ikke så meget over det ufølsomme og nedvurderende, jeg blev udsat for på det tidspunkt, og rende fra det hele var at ødelægge sit omdømme og bringe skam over familien, det gjorde man anstændigvis ikke. Hvor var jeg træt det år, og senere er jeg kommet til at hade den møgbonde og hans kælling ret meget, men sådan var det altså at være tjenestedreng i tyverne. Hårdt! Afvigelserne var få, og jeg vil nærmest kalde det gradsforskelle i det rent menneskelige. Den næste plads jeg fik var da også adskillige grader bedre, og kræfterne voksede også, så det blev lidt lettere efterhånden. Det gik jo for det meste sådan, at man søgte til større og større gårde. Det er min erfaring, at man havde det bedst på de mellemstore gårde, dem der lå på omkring 300 tdr. land. Der er også noget om,

at mange blev trætte af at passe køer og svin, malke, muge osv. Dertil kom al den smålighed man kom ud for på de mindre gårde, det var jo sådan, at selv om man havde fri, faldt der altid noget af, så kælvde en ko, så farede en so, og hveranden søndag skulle man passe besætningen, feje gård o.m.a. Indremissionsbønderne var de værste, aldrig kunne de få arbejde nok presset ud af deres medmennesker, de var hele genier til at finde på. Der kunne skrives hele bøger om det, de skåned ikke engang deres egne børn.

På herregårdene flød det hele ikke ud i en pærevælling. Når man havde fri, så havde man fri, også hver søndag. Alt kørte præcist efter uret, dér skulle man heller ikke spørge om lov til at køre en tur om aftenen, det skulle man hos mange bønder. På herregårdene skulle man følge sit hestespand og kunne gøre voksen mands arbejde, basta! Var man nået så vidt, at man følte styrken stor nok, flaksede man ind i det helt store landbrug. Hvordan var så det?

Det gav ikke 5 flade øre mere i løn, og den menneskelige side af sagen var ikke bedre end hos bønderne, nærmest tværtimod, man var et arbejdsdyr ligesom hestene, men der lå vel lidt præstige i at nu kunne man ta' det hele i stiv arm, som man sagde, og måske der viste sig en udvej en dag ud af knokleriet, men det lå tungt. Industrien var et lukket land for ugifte dengang, og det var vel rimeligt nok, at dette område blev forbeholdt familieforsørgere.

Arbejdsforholdene på en herregård vil jeg nu beskrive efter en gennemsnitsgård eller prototype, hvor jeg var et år. Der var 800 tdr. land agerjord, 16 spand heste, 1 traktor og 90-100 køer, dertil svin og ungdskreaturer. — Et øjeblik må vi lige se det hele lidt fra oven: Lige siden reformationen har godser og herregårde været i hænderne på lensgrever, baroner, kammerherrer, hofjægermestre osv., det er omtrent det samme nu i 1979. Jordarealerne var også, som nu, mange steder forpagtet ud. Forpagteren ejer besætning, redskaber og maskiner. Forpagteren var altså arbejdsgiveren, de »høje« herrer så man som regel kun ved årets klapjagter. — Forholdene var ret ens på disse store brug eller »reder«, som vi kaldte de ringeste. Dog, med små afvigelser til det værre eller bedre. Forpagteren havde overforvalter og overfodermester at delegere ledelsen ud til, de havde så igen underforvalter og underfodermester til hjælp, det var kommandovejen til de 2 store grupper: hestefolkene og røgterne, der ikke

havde noget med hinanden at gøre. Arbejdsdagen for hestefolkene var fra 6 morgen til 6 aften. Kl. 5 morgen mødte vi til staldtjeneste, striglede til halv 5, det blev overværet af underforvalteren, der sørgede for, at ingen blundede, så blev der lagt seler på, derefter til *cikorievandet* og margarineklemmerne. Frokostpakkerne: 6 stk. rugbrød med kalveost, salt kød og skummetmælksost lå klar til hver. Præcis kl. 6 rykkede vi ud. Overforvalteren havde forinden givet ordre til husmænd og karle, det tog halvandet minut. Hovedtøjet var lagt på hestene, muleposerne med den tildelte ration til hestene hang klargjort af staldkarlen, dem fik den ene hest hængt over ryggen, den anden hest kravlede man selv op på.

Forkarlen sad med uret i hånden, nu overtog han kommandoen. Jeg har altid syntes, det var et imponerende skue, når 16 spand store, tunge heste i rækkefølge kom ud af hestestaldsporten. Store heste var det altid, enten jyske heste eller belgiere, de måler henholdsvis 170 og 180 cm over skulderen. Disse tålmodige og gode dyr har været den danske landmands trælle i over 200 år, og smaddersentimentalt lyder det naturligvis, når jeg siger, at man undertiden følte de var ens mest trofaste venner. — Forkarlene var alle steder barkede, fuldbefarne karle, »hårde negle«, der forstod at sætte tempoet, så det tilfredsstillende »Spids«, som overforvaltrene blev kaldt, men også så det var tåleligt for karle og heste. Derom kunne der nok opstå spændinger, når man pressede på fra den ene eller anden siden, oppefra blev der altid presset på her, og det førte til skarpe ordvekslinger mellem Spids og forkarlen. Kort fortalt var han i en suveræn stilling, hverken karle eller forvalter havde lyst til at lægge sig ud med ham, det kunne nemt hævne sig. Han kunne trække det hele til den ene eller anden side, alt efter som det passede ham. Han kunne sit kram, og når ikke flere udskiftninger fandt sted uden for de normale skiftedage, end tilfældet var, kan det tilskrives ham. Vi bakkede ham naturligvis også op, når det var nødvendigt. Han passede tiden til frokost, middag og fyraften, ingen turde spænde fra før han, og ingen vovede heller at ride foran ham, vi red i skridtgang ud og hjem fra marken, og der kunne godt være et kvarters ridt til stalden, og inden vi så fik hevet selerne af hestene, vasket snudeskaftet og labberne og fået noget i »skrutten«, var uret for det meste henad 7. Kosten på gården var elendig. »Hundeæde« er næsten for pænt et udtryk. Vi hadede forpagterfruen, husjomfruen og hele den elendige køkkenregion, og de arme kokkepiger, som serverede

maden for os, måtte ta' mod mange ubehageligheder. »Jomfruen« var aldrig at få i tale. Der var 2 spisestuer, een til karlene og een til underforvalter, forkarl, underfodermester, foderelev og traktorfører, men det var samme æde begge steder. Det fører for vidt at komme ind på kosten i detaljer, men hvad mener man f.eks. om hvidkålssuppe kogt på spædkalvekød? — Boligforholdene var nogenlunde gode, det var en ret ny folkebygning, vi var indkvarteret i, med elektrisk lys — gården havde eget elektricitetsværk. Underforvalter, underfodermester, forkarl og staldkarl havde kakkellovn på værelset. Karlene havde en fælles opholdsstue med kakkellovn, hvor man selv skulle fyre naturligvis. Vaskekummer eksisterede overhovedet ikke, heller ikke baderum.

Forpagteren var en utilnærmelig despot, som kun talte til folk, når der skulle påtales et eller andet, og man følte at det var med den største væmmelse han gjorde det. Han havde egen chauffør og en stor Buick og var formand for tolvmandsforeningen.

Forvalteren var det mest kyniske, ufølsomme og hidsige menneske, man kan tænke sig, jeg tror han var sadist, han formelig nød at plage både dyr og mennesker. Han kom lige fra militærtjenesten hvor han havde været noget stort, men der havde vel ikke været brug for flere generaler på det tidspunkt. Han var bornholmer og en meget dårlig repræsentant for denne landsdel. Vi ønskede ham ofte hen på et meget varmt sted — langt fra Bornholm! Det hændte en dag, hvor det store tærskværk snurrede, at han gjorde noget der understreger, at jeg ikke har stemplet ham for hårdt. Vi havde en blind hest, som gjorde sit arbejde som de øvrige heste, den blev kørt af en forhutlet fyr som var god ved den, han kørte halm fra maskinen, og der lå ved slidsken en masse løs halm som den blinde hest tøvede med at forcere, det var nok til at få Spids til at gå amok, han tævede løs på hesten med *egespiret*, og det var på halsen, han slog, det er hestens ømmeste sted. Sådan var han! — Havde forkarlen været til stede var det ikke gået. Det er den slags ting, man aldrig glemmer.

Underforvalter og underfodermester var fornuftige og flinke mennesker, der nogenlunde klarede den vanskelige kunst det er at undgå at komme i klemme i maskineriet. Overfodermesteren var en overlegen, selvglad herre, men langt mere menneskelig end Spids. Begge gik de dog med egesperir for ligesom at understrege autoriteten. Træhestens tid var for-

længst forbi, slå folk turde man ikke, men så var der jo dyrene. Det hændte ikke her, men jeg har hørt om krasbørstige fyre, der har truet spidserne med »nogen på frakken«. Mod den slags »umennesker« var egespiret et godt forsvar.

På gården her, som på andre steder, var der personer som kørte løbet alene: tømreren, smeden, svinemanden, traktorføreren og chaufføren. Der var een til som jeg gerne vil omtale, det var staldkarlen, ham der sørgede for hestene, så snart vi ikke havde dem ude. Det var en ungkarl lidt op i årene, han vidste det om heste der var værd at vide, han vidste hvad en arbejdshest skulle have af kerne for at klare de lange og tunge arbejdsdage, og det kæmpede han for af ærligt hjerte, selv om Spids rasede, den havre han ikke kunne få tildelt stjal han simpelthen, og det hjalp vi ham med enkelte gange; ved tærskning var det ikke svært at tabe et par tønder havre i nærheden af hestestalden.

Magasinerne var altid aflåsede, men ingen staldkarl har vist nogensinde respekteret det. Staldkarlen levede livet sammen med hestene. Han fodrede til langt ud på aftenen, og allerede ved godt tretiden begyndte han igen. Han havde faktisk natarbejde og havde så tilsvarende fri om dagen. Han var en selvstændig person, og jeg tror han var den eneste der ikke tog sig en døjt af, hvad Spids sagde eller mente. Han sagde også 'du' til ham når det passede ham, og det var næsten en dødssynd dengang, jo Spids gik i nogen grad udenom ham. — Smeden og tømreren var hørende til de mere faste — begge gifte, de var ikke til at manipulere ret meget med. Den faglige uddannelse gav dem et fortrin, Spids kunne ikke jage med dem i tide og utide. Det hændte han blev lidt for dygtig, og så gik det nogle gange sådan, at han kom til at *beskæftige sig i »nælderne«*.

Svinemanden kørte også enspænder, han havde foruden at passe svine til opgave at passe gårdens elektricitetsværk samt male det korn, der blev puttet i grisene. »Herskabschaufføren« var ikke mere herskabs end at han kørte gårdens lastvogn. Hver morgen rullede han ud af gården med et svingende læs mælk der blev kørt til det nærmeste stormejeri, det lå ca. 25 km borte. Før lastvognens tid var det tre heste der måtte tage den tur 7 gange om ugen, året rundt, det var ret enestående med 3 for vognen, men det var nødvendigt fordi der var stort læs både ud og hjem, og så altså 50 km hver dag. Jeg har set det køretøj mange gange i min barndom og syntes altid det var så synd for de heste, de så virkelig forslidte

ud. Traktorføreren havde jo også sit eget område, han fik gerne ordre for en uge ad gangen, og for at han ikke skulle føle sig alt for privilegeret, havde han ordre til at starte traktoren præcis kl. 6 om morgenen, uanset om den var flere kilometer ude i marken eller hjemme som trækraft for tærskværk, rundsav eller andet.

Det var det store område, men der er nogle som ikke er nævnt endnu, dem vi kaldte »husmændene«, de var ikke husmænd i ordets egentlige betydning, men var gifte arbejdsmænd som boede i gårdens arbejderhuse fæstet for et år ad gangen. Deres koner var forpligtet til at malke et hold køer 2 gange daglig.

Et andet område var kvægbesætningen, som jeg ikke har et indgående kendskab til. Det var overfodermesterens domæne. Her startede man ved tre-halvfiretiden om morgenen. Røgterne var mest gifte folk, der boede i gårdens huse. Deres koner skulle malke et hold køer to gange daglig, et hold er 18 køer. Ligesom for husmændenes vedkommende var der mange polakfamilier imellem dem. De kom her i »den hvide slavehandels tid«. Og selv om de kom fra elendige forhold, blev det ikke en dans på roser her i landet. De polske koner måtte man beundre, det var utroligt hvad de formåede at udrette, og robuste var de. Jeg ved, at en af de koner der var på gården mødte op til malkning trediedagen efter at have født. De var fantastiske, de malkede deres 18 køer eller mere to gange dagligt, sørgede for hjem og børn og kunne ovenikøbet møde i roemarkerne flere timer dagligt i disse sæsoner. Sådan var de og for det meste glade og livlige. — Overfodermester og overforvalter stod lige på ranglisten, men kunne ikke enes, de ignorerede hinanden åbenlyst.

Jeg har før nævnt kalveost, som vi i lange perioder var plaget med, det var et overskudsprodukt der fremkom på følgende måde: Hver gang der fødtes en tyrekalv blev den omgående slagtet, huden flået af, den kunne sælges, og kroppen blev smidt op i køkkenet, hvor »Jomfruen« kendte opskriften på kalveost. Det siger sig selv at der fremkom en stor produktion om foråret, når alle kørerne kælvede, vi kunne ikke overkomme at æde det efterhånden, derfor blev denne sylte lagt i saltlage, og efterhånden trængte saltlagen så flere cm ind i kødet, det var ikke noget man hæftede sig ved, vi fik det hele på margarineklemmerne, det smagte modbydeligt og blev da også pillet af maden altid, fuglene åd det heller ikke.

Det gik forresten rigtig galt for »den almægtige husjomfru« engang. Vi

var lige ved at rykke ud om morgenen, da en af karlene kiggede i frokostpakken, den ligefrem stank råddent, han sagde det til forkarlen, som konstaterede det samme og sagde: »Vi rykker ikke ud!« Så snart Spids stak hovedet ind i stalden, sagde forkarlen: »Vi rykker ikke ud før vi har fået andre frokostpakker, maden er rådden.« Det var en rædsom situation for Spids, vi troede han havde fået et raserianfald, men det gjorde han ikke, han stirrede ædende ondt ned gennem stalden hvor alle sad roligt på hesteryggene. Jeg tror han lynhurtigt indså, at han var uden skyld i situationen, han drejede en halv omgang og satte kursen direkte mod hovedbygningen, og der gik heller ikke mange minutter før han vendte tilbage i hælene på forpagteren der styrede lige mod forkarlen, hvor han fik samme besked som Spids havde fået, han forlangte en madpakke og fik forkarlens: »Smag på maden forvalter,« sagde han. Spids bed i et stykke og erklærede maden for uspiselig. »De skal få andre madpakker ud inden frokost,« erklærede han, og det var tilstrækkeligt, vi rykkede ud, og nu kom det morsomme for os. »Jomfruen« måtte lide den tort at køre med forpagteren ud i den store Buick og aflevere en pakke mad til hver mand. Vi sagde pænt tak! Det var lige midt i høstens tid at »Jomfruen« fik den skovtur. Forpagteren kørte fra vogn til vogn på de store marker, det må have været en på flere måder »rystende« oplevelse for damen.

Det var noget om bemandingen på gården. Men i høsttiden og roesæsonerne blev styrken udvidet med daglejerkarle og daglejere. Daglejerkarlene fik man fra Fæstekontoret og daglejerne fra omegnen. Begge slags røg ud igen så snart sæsonerne var forbi. Jeg ved, at vi i høsttiden var 35 mand i »materialen« som overforvalterens område blev kaldt. Han var også på kogepunktet hele tiden. Vi kørte med 10 selvbindere og traktorbinderen, det var en meget god periode, nu var vi forfremmet til maskinkuske og sad højt til vejrs, men hurtigt kom det mindre morsomme, kornet skulle sættes i *traver*, det var et kedsommeligt arbejde som blev udført uanset vejret, regnede det var man pladdervåd allerede før frokost, regnfrakker havde næsten ingen, aks og strå sled huden af arme og ben. Spids og underforvalteren hang over hvert sit sjak. — Så kom dagene hvor kornet skulle hjem i laderne, 16 vogne blev sat i pendulfart, for os karle drejede det sig nu om at lægge læs med så få neg på som muligt, og mange var eksperter til at lægge »snydelæs« — også forkarlen. Der var sport i det, det skulle jo *forkes* af ved håndkraft i laderne, jo færre

neg jo bedre, men Spids havde den modsatte opfattelse. Han stod ofte og talte negene på samtlige vogne, de der så havde mindst på fik de fleste forbandelser med på vejen og hestene fik deres part, næsten før man havde det sidste neg hevet af vognen havde han *trukket* den nærmeste hest en af egespiret, så man røg ud af laden før man havde styr på hestene. Men de kendte ham når vi pløjede, og hvis han kom tæt nok forbi satte de tempoet lidt op, men de satte det også ned igen når han var væk. Ude i marken dirigerede underforvalteren, og der var altid 2 mand til at forke op til kusken, så man var pisket til at rubbe neglene, Spids futede rundt på cykel, også langt ind på stubmarkerne og en dag røg egespiret ind i forhjulet så han slog en utraditionel kolbøtte, som 3-4 mand var uforkammede nok til at skrupgrine ad.

Så snart kornet var af markerne kom *kultivatorer* og *skrællepløve* i sving og snart nåede man frem til årets sureste tid. Snesevis af mennesker plørede rundt i roemarkerne, sommetider i magsvejr, men jeg synes mest i kulde og regn. Sukkerroerne skulle leveres til bestemte tider, der var ikke noget at rasle om. Hestene næsten kravlede henad jorden for at trække de store læs ud på vejene, roerne blev kørt til nærmeste havn, hvor de blev knoklet i store pramme. I regnvejrdsdage var alt klistret ind i ler fra øverst til nederst, og allerværst var det for roeoptagerne, der måtte ligge på knæ når de tophuggede roerne. Der er skrevet om roearbejderne ofte, og det er sandt, at små børn tit sad i dagevis indpakkede i gamle trøjer ventende på far og mor, der møjsommeligt arbejdede sig gennem de store marker for eventuelt at hale et par ekstra kroner hjem før vinteren. — Foderroerne blev lagt i store kuler på marken hvor de var avlet, alene det at køre roer var hårdt nok, altid blev der jaget på, det var til at døje i godt vejr, men i regn var det træls. Så snart roearbejdet var forbi kom efterårsplojningen og der kunne være mange gode dage, men det står stadig for mig som om der var flest dårlige. For hestene var det en hård tid hvis det så regnede uafbrudt 4-5-6 dage efter hinanden var man mør til bristepunktet. Vi var alt for dårligt udrustede, gennemblødte og forfrosne var vi hver dag.

Jeg må have været ret »velstående« engang, for jeg kan huske en lille affære om pløjning i regnvejr og kulde, det var dengang jeg havde en regnfrakke, ja — jeg havde endda en sydvest. Det må have været på en »tremastet« bondegård. Vi var nemlig 3 karle, gården må have været på

ca. 100 tdr. land og bonden var en stor, doven kvajpande som dårligt gad klø sig selv i nakken. Trediedagen kom han om morgenen og sagde: »Vi fortsætter pløjningen,« på det tidspunkt havde forkarlen fået nok, det plørregnede stadig og han havde ingen regnfrakke, så han sagde: »Skal du ha' pløjet i dag, ka' du selv gøre det.« Bonden blev så lammet, at han ikke sagde et ord, vi gik så ned i hestestalden og ordnede seletøj, og det mærkelige var at bonden ikke viste sig hele dagen. Den næste dag var det tørvejrs, så pløjede vi igen, endda uden at have fået ordre. Den slags spontane strejker var yderst sjældne på den tid og på herregårde var det helt utænkeligt, der var vejret en underordnet faktor, ligesom det menneskelige. Nu kunne det lyde som om regnfrakker var noget vi måtte se som luksus, men det er ikke det, de fleste havde ejet og slidt en regnfrakke, men regnfrakkens levetid var alt for kort, den var alt for sårbar når vi arbejdede, knapperne røg for en bagatel og alt for let blev der revet huller i den, derfor blev stortrøjen det foretrukne overtøj, selv om den i regnvejr nærmest virkede som trækpapir.

Efterhånden fik vi nu pløjet os frem til vinterarbejdet, der i det væsentligste består af tærskning, møgkørsel og roekørsel og mindre arbejder som udbringning af kunstgødning, ordne brænde til den kommende vinter, eventuel snekastning osv.

Jeg har aldrig holdt jul på en herregård, så det må forbigås i tavshed, men jeg hørte aldrig om karle, der havde forspist sig i julen på de steder.

Kort tid efter at den store flok køer var sat på stald havde de ædt sig gennem roe- og halmdyngerne, de æder og æder og æder. Roevognene måtte i gang, og roehuset fyldtes igen.

Traktoren blev nu sat for det store tærskværk, og så var ræset i gang her. Man startede i laden hjemme, hvor halmen blev presset direkte op på de store kostaldslofter, også ved det arbejde var der flere job der krævede det helt maksimale. Jeg tænker på karlen, der kørte sække, det gjorde vi efter tur en dag ad gangen. Den store maskine vi havde her kunne rubbe 110-120 tdr. byg igennem på en dag, og det skulle een mand kunne køre væk og bære på magasin, enten det var på første eller andet magasin. For mit eget vedkommende var det vinterens værste dage, og man skulle kunne klare det, ellers var man lidt skvattet og det kunne medføre spydigheder fra Spids. »Ilæggeren«, ham der skar bånd, og forkarlen var også på udsatte poster. Det var forkarlens ansvar, at der ikke blev det mindste ophold i kø-

den af neg på vej til ilæggeren, han var inderst i laden og »brækkede op«, som det hed. Men når det røg og føg udenfor kunne tærskedage være gode, selv om man arbejdede i en evig støvsky, så næse og ører var lukket helt til. Tærskningen tog lang tid, og alt som tiden gik havde alle de forslugne køer produceret bjerge af mæg, og hestene, der havde holdt en lille ferie, havde også hjulpet til, så de blev til gengæld sat til at slæbe det hele ud på markerne, 16 vogne startede igen i pendulfart, underforvalter og nok en mand hjalp til med læsningen i møddingen, forkarlen var i marken og sørgede for at møget blev spredt jævnt og navnlig hurtigt, han sprang fra vogn til vogn og hjalp med spredningen. Dag efter dag nedbrød vi lortebjergene, og det gik nogenlunde i tørvejr, men køre mæg i regnvejr er noget nær det værste svineri der findes, man gled på fedtede vognbunde, tømmerne blev klistret ind i mæg; tøj, heste, seletøj, alt var fedtet og stank af mæg, men det var bare videre 10-12-14 dage i træk. Værre var det også her, hvor der var strøet med *hundegræshalm*, der er sej som humleranker, Nåh, lort får en ende og vinteren med, og så blev det hestenes værste tid. Så snart jorden var tør nok, begyndte forårsarbejdet, og selv om der var heste i brug hver dag vinteren igennem var de mer eller mindre ude af træning. De blev ømme og hævede i *bringerne* hvor selen lå, huden gik ofte helt i stykker, nu hvor det var mildt vejr og de svedte. Før såningen forberedte man jorden meget mere dengang end nu, man harvede flere gange og såede så, og så snart kornet var kommet op, blev der ukrudtsharvet og tromlet. — Videre gik det så med at forberede roemarkerne, her blev gødet om foråret, møget var lagt ud i store batterier, hvor roerne skulle sås, der blev pløjet, harvet, tromlet og sået. Ca. 1. maj var roerne lagt, og så snart de var kommet op, skete der noget særligt. — Hestene fik ferie, med undtagelse af dem der var udset til at gå for *radrenserne*. Så regnede man ud, hvor meget en karl kostede pr. dag i løn, kost og logi, derefter blev alle, der kunne undværes, sluppet ud i roemarkerne, nu skulle der luges roer, der kom roekarle og andre sultne i massevis. Var man så rap til det, kunne man tjene et par øre udover den udregnede pris, som skulle hjem først. Enkelte tjente lidt, men for de flestes vedkommende gik det lige op, mange af os havde et dårligt tag på at luge roer, og mange gad heller ikke gå op i det skæg, og hvis det regnede en halv dag, satte man det til man havde været et par dage om at pukle ind, men der var det gode ved den periode, at Spids ik-

ke kunne jage os, forudsat vi lavede et ordentligt lugearbejde, vi følte os næsten som frie mennesker en kort tid, ork — vi sad i vejgrøften og røg ham lige op i snuden, vi stod 3-4 stykker og sludrede lige midt i roemarken osv. Nåh, ligefrem holde fri måtte vi ikke, der var ingen der reddede sig en ekstra fridag. Det var for øvrigt næsten umuligt at få en ekstra fridag på en herregård, tage til bedstemors begravelse gik ikke, der skulle mere til. En tilsigelse om møde i retten kunne gøre det, men det nåede jeg kun een gang på 10 år. Dette roehakkeri var en ganske fiks ordning, for i juni og juli er der ikke stort andet at gøre på en gård, hvis der ikke er frøavl. Man fik hakket roerne godt og billigt.

Jeg vil igen tale lidt om den store usammensvejsede flok. Der var i 1924 i alt 389.000 medhjælpere ved land- og skovbrug, og i året 1915 tog man fat på at organisere denne store masse. Ved en kongres vedtog man stiftelsen af Landarbejderforbundet. Socialdemokratiet bekostede både Forbundets og Landarbejderbladets start samt den omfattende agitation, man iværksatte sommeren 1915. Der blev også ret hurtigt oprettet afdelinger rundt om i landet, og man skulle tro, at nu ville der ske store ting, men det skete ikke. Det gik alt for langsomt, i 1923 var kun 13.000 af 390.000 arbejdere organiserede i Landarbejderforbundet. Det siger noget om hvor svært det var, vi var for sløve, vi var alt for lidt bevidste både fagligt og socialt og det skyldtes mange ting. Der var dårlig kommunikation og alt for dårlig forståelse for dem, der ofrede sig for sagen. Som et eksempel kan jeg nævne et tilfælde, som er fortalt mig af en mand som har oplevet det. Man havde agiteret for et møde, hvor Oscar Levinsen skulle tale. Det var et friluftsmøde, og der var også mødt en del landarbejdere op. Mødet var lige begyndt, Oscar Levinsen stod på en stor sten og talte lige foran en voldgrav, så kom godsejeren sammen med sin forvalter og pludselig gik han ind midt i flokken og råbte: »Hør folkens, gør mig lige den tjeneste at smide den gavflab i voldgraven.« Og det gjorde de, og det var på »Hollufgård« på Fyn omkring 1920.

Der var mange fordomme at kæmpe imod for alle dem der gik ind i det store arbejde for organiseringen, bl.a. var der en stor gruppe gifte, som sad på lejemål i alle disse huse med 2-3 tdr. land jord til. De var fast knyttet til de store jordbrug, som bevidst havde skabt de mange tusinder smålandbrug efter året 1800. Reelt var de arbejdere, men følte og tænkte anderledes, her rendte agitatorerne panden imod. Der blev naturligvis og-

så brugt alle midler og trusler for at hindre arbejderne i at organisere sig. Man havde endda kontrakter, hvor man underskrev på at forblive uorganiseret, forfølgelse af organiserede var også almindeligt. Men Landarbejderforbundet bed sig mere og mere fast, og utallige var de sager, der blev taget op og ført for mishandlede eller misbrugte medhjælpere. Det var ikke ualmindeligt, at man helt op til 1933 tævede tjenestekarle og piger. Jeg har nævnt, at forvaltrene ikke turde slå med egespiret, og det passer. Men der var hårde proprietærer og storbønder, der brugte den knyttede næve. Bestyrer Nielsen, »Strandholt«, og proprietær Tage Sørensen, »Kroggård«, blev begge tiltalt for at have tævet karle i 1933. På Stauning og Oscar Levinsens forslag blev der i 1933 nedsat en Landarbejderkommission for endelig at få stoppet pryglert og overgrebene.

Landarbejderbladet, som udsendtes gratis til alle organiserede, fik også stor betydning og efterhånden blev der oprettet overenskomster mellem Landboforeningerne og Landarbejderforbundet. Og selv om man kunne køre en stor gård med uorganiserede, kom overenskomsterne alligevel til at betyde så meget, at kun få vovede at underbyde. De blev så til gengæld hængt ud i Landarbejderbladet. Der var enkelte hårde halse, som var blokaderamt i årevis, f.eks. proprietær Hasling, »Frederikseg«, forpagter Abel, »Gl. Lellinge«, og mange andre.

Landarbejderforbundet levede i 20 år og gik så over i »Dansk Arbejdsmands Forbund« med 30.000 medlemmer. Landarbejderforbundets mangeårige formand Oscar Levinsen, redaktør Marius Olsen, Th. Vestergaard, forbundssekretær Frederik Hansen og mange andre kunne se tilbage på et stykke arbejde, der trods slid og store ofre havde været umagen værd.

Lad det så være sagt til sidst. Landbrugsarbejdet i sig selv er et godt arbejde. Det er en glæde at så, at se korn og frø komme frem og gøre markerne grønne, at være i kontakt med dyr og planter og se det trives og gro, det kan give mennesket glæde, men det var alt det andet: umenneskeligheden, ufølsomheden, dårlig kost, dårlige boligforhold, sulteløn og hårdt arbejde der ødelagde tilværelsen derude, lige til den tekniske udvikling efter sidste krig ændrede det hele.

Men, det var altså året rundt i al almindelighed.

Jeg har nævnt ordet »Reder«, og det har sin forklaring deri, at det var de herregårde, hvor forholdene på alle måder var elendige, her på Sjæl-

land kan nævnes »Dragsholm« som den værste, bl.a. var den på et tidspunkt så befængt med lus, at alle, inklusive overinspektør og husjomfru, var så plaget, at man måtte mobilisere både distriktslæge og dyrlæge til hjælp for en udryddelsesaktion mod lusene.

Ordet »Børster« er også nævnt, denne nedsættende betegnelse blev efter behov brugt, snart om hele herregårdsfolket, snart om enkelte, men sandheden om børsterne er, at de var en slags frie fugle, der ikke lod sig binde af lange fæstemål, de var den tids løsarbejdere, de gik og kom som det passede dem, men de var ikke arbejdssky, de var heller ikke slagsbrødre og voldsmænd, som det så ofte er sagt, men de lod sig ikke byde slet så meget som andre, de turde tale hvor andre tav, de turde sige fra over for urimeligheder og gå deres vej, derfor blev de en slags vagabonder, men ikke den slags, der gik helt til bunds. — Om dem, og alle andre herregårdsfolk kan siges, at der var en slags skel vi følte, når vi drog ud i samlet flok en enkelt gang. Selv om vi holdt os for os selv, blev vi nogle gange provokeret, vi var måske også lidt hårde og udiplomatiske, hvilket kunne føre til et væltet værtshus eller en raseret kro. Jeg har aldrig selv oplevet det, men det er da hændt, og så var det børsternes skyld, og så var vi børster allesammen. Men det var jo reelt et banalt slagsmål mellem herregårdsfolk og andre. Børsterne udgjorde ikke det store antal, og det skal ikke siges om dem, at de var rå eller banditagtige. Snylte på samfundet gjorde de heller ikke, de delte skæbne med alle de mange, mange andre, der i lange perioder måtte tigge sig til det daglige brød og overnatte i lader eller på svendehjem. — Det var egentlig sådan dengang, at kun indremissionsfolk nægtede en farende svend et par stykker mad, selv i de fattigste hjem sagde man ikke nej, og det var vel også i erkendelse af, at arbejdsløshed var normalt, og der var da også arbejdsløshed hele tiden fra første til anden verdenskrig, og offentlig hjælp til ugifte eksisterede ikke i tyverne. De få gifte, der stod i Landarbejderforbundet, kunne få 12 kr. om ugen i understøttelse under arbejdsløshed.

De steder hvor det var anderledes

Jeg har nævnt gårdene på omkring 300 tdr. land som de bedste arbejdspladser, og jeg har været på 3 af den størrelse. Alle steder fik vi god kost, og det betød meget, for de steder kom og gik folk ikke i tide og utide. Fæstemålene holdt tiden ud, et halvt eller et helt år, undertiden mere.

På en af de gårde forkælede de os ligefrem med mad. Jeg husker en dag vi blev præsenteret for æbleskiver til middag, mange var vi jo til bords, så et par hundrede havde de nok b^agt, det var ret enestående, og god appetit havde vi også. Godsejeren, som på alle måder var en god mand, gik tit og sludrede med os under arbejdet, og til en lidt forhuttet daglejer, hvis kone ikke rigtig duede til noget, havde han en dag sagt: »Du er lidt for tynd, Frederik, du må hellere komme op og spise sammen med karlene.« Det gjorde han så, og den dag vi fik æbleskiver spiste han 30 og jeg tror ikke engang han betalte for forplejningen. Sådan kunne det altså også være.

Et efterår kom jeg i roetiden ud på en gård med ligeledes 300 tdr. land. Jeg ved ikke hvad jeg var løbet fra eller smidt ud af, men det var som daglejerkarl til to en halv krone om dagen. Lige fra Fæstekontoret. Proprietæren, som han kaldte sig, blev som arbejdsgiver en vældig overraskelse. Han stillede selv i stalden kl. 5 om morgenen og holdt skarpt øje med, at der blev striglet ordentligt, og var der een, som ikke rigtig havde fået det lært, skal jeg love for, han fik et lynkursus i den håndtering. — »Proppen« elskede sine heste mer end alt andet, inklusive kone og børn. Han tålte ikke det mindste misbrug af dem — seler, *forspænding* og tømmeføring skulle være perfekt, rigelig fodring osv. — Også folkene levede godt, men det tror jeg nu nok var fruens skyld, hun var et sjældent godt og venligt menneske. Det blev mig fortalt af andre, jeg var der meget

kort tid, ca. 3 uger. — Denne proprietær fik jeg den største respekt for, han var en ren Fanden til at arbejde. Ofte tog han et spand heste om morgenen og rykkede ud til en arbejdsdag på lige fod med os andre, og han var hård at hamle op med. Jeg havde på den tid magt over tingene og tænkte, mig skal han ikke knokle ned. — Det havde han nær gjort alligevel. Det var en dag, han valgte mig som makker, hvor vi kørte sække fra laden til mølleloftet. Bære sække var ikke min stærke side, så det kneb gevaldigt med at følge med i hans tempo, men jeg klarede det lige, og jeg tror ikke han lagde mærke til, at jeg *var lidt på haserne* da vi nåede middag, han sagde i hvert fald ikke noget, og vi kørte kun sække om formiddagen, heldigvis, jeg ved at han havde knoklet mange ned, og der var heller ingen der blev hos ham ret længe. Det plørregnede den første uges tid jeg var der, og jeg kørte forspand i sukkerroemarken, dvs. at man sætter 4 heste for vognen til den er ude på fast vej. Trediedagen jeg var der, tog han mit hestespand og kørte forspand hele dagen i pis-regnvej, mens jeg *brækkede foderkager* på loftet indendørs i tørvej.

Der var også en forvalter på gården, en stille og rolig mand, han fik ikke ret store udfoldelsesmuligheder, »Proppen« var med overalt, og jeg fik det indtryk, at forvalteren mest gik og passede på ikke at gå i vejen for nogen. Det var noget nyt, når man ellers var vant til at have disse egespirsgeneraler hængende over sig i tide og utide. Jo, det var overraskende med den proprietær. Han gik ikke til side for selv det værste job. Når vi tærskede, var han selv ilægger, samtidig med at han passede motoren som trak tærskværket, og ilæggeren bestemmer faktisk hele tempoet, jo mere han propper i maskinen, jo mere må alle knokle, og kors hvor han proppede i, den fik hvad den ku' ta' og lidt til, der var ingen, der fik tid til at gå om bag laden og »hvileskide«, som man sagde. — Der blev sagt så meget om denne mand, at han var ond, at han var brutal — jeg ved sgu ikke — han var hidsig, han var hård som flint, han stillede krav til det helt maksimale og perfekte, han var kold og utilnærmelig, — nå ja — han var helstøbt på en forkert måde måske, men der var det med hestene, jeg har altid selv holdt af heste og undgået misbrug, og så det, at han selv kunne honorere de krav han stillede til andre, det gjorde, at jeg trods alt så op til ham. Jeg tror nok jeg ville have fortsat lidt længere hos ham hvis jeg ikke allerede havde sikret mig en plads første november. Han spurgte mig også, og jeg frygtede ham ikke som de

fleste gjorde, man sagde også at han havde en betinget dom for at have banket en eller anden. Det kan jeg ikke dømme om. Derimod ved jeg, at han fik en spand kartofler i hovedet en dag han kom til at sparke en karl i agterspejlet, men det blev de ikke dødsfjender af. Der var kun en røgter og mig selv tilbage første november ved middagstid, resten havde pakket *cementsækken*, og det samme gjorde jeg.

Det med *cementsækken* var noget, jeg kom til at sige til min mor engang jeg kom hjem lidt uden for normal skiftedag, hun spurgte om jeg havde fridag: »Nej jeg har pakket *cementsækken*,« sagde jeg — det grinede hun meget af, derfor blev ejendelene altid senere kaldt »*cementsækken*«. Det blev jo sådan, at jeg skiftede opholdssted lidt tit efterhånden, jeg var een gang et sted fra middag den ene dag til middag den næste, og det er jo klart at det var praktisk at eje så lidt som muligt. Kisten, der fulgte mig i mine første pladser var forlængst havnet hjemme hos mine forældre. Jeg har nu i 1978 fået den retur fra min bror, der havde opbevaret den.

Jeg pakkede altså *cementsækken* og kørte til min næste plads som blev den bedste jeg havde i de år jeg var på landet. Et sted hvor vi blev behandlet som mennesker og levede godt. Men lidt om det senere. Jeg vil fortælle lidt om en forvalter fra en af de mellemstore gårde med det jeg kalder gode forhold. Han var præstesøn fra Jylland og en livlig fyr, fuld af morsomme indfald. Der blev arbejdet godt på gården, men i fuld alvor pressede han aldrig tempoet. Når vi var på markarbejde så han gennem fingre med, at vi gik og røg tobak. Men man kunne komme ud for, at han på en eller anden måde sneg sig ind på én og afleverede en alenlang række eder og forbandelser: »Hvad i hede, hule helvede bilder De Dem ind, hvem fanden har givet Dem lov til at ryge i arbejdstiden, det er satan hakkeme det frækkeste jeg endnu har set, De kan få Deres afregning til middag.« Man dukkede sig lidt efterhånden, han var måske sur, det kunne jo være alvor — men var det dog aldrig — et øjeblik efter tog han piben ud af munden på een og røg på den en lille tid, så fik han mulighed for en udladning til, og nu var det tobakken det gik ud over: »Fy for den lede, hvor det smager, hvor faen i fænghullet har De købt det hø, det er sgu for dårligt, man ikke engang kan få en ordentlig pibe tobak.« Det endte altid i grin, men sådan var han altså — ung, glad og dygtig. Han fik da også charmeret sig til en af proprietærens døtre, en sød, lyshåret

pige. Han blev senere ejer af en stor bondegård på Midtsjælland, jeg tror han har den endnu. Sådan kunne det altså være så forskelligt, som man siger.

Vi var to karle på den gård jeg begyndte at tale om før, een havde været nok for der var ingen kvægbesætning, jo der var 2 køer, som jeg gik og hyggede om samt 4 heste og lidt svin og høns. Ejeren hed Holger Rasmussen og var fhv. herregårdsforvalter, men det mærkedes ikke på ham han var ens over for alle, og han krævede ikke de store arbejdspræstationer, men det vi lavede skulle være ordentligt udført. Vi drev nok adskillige dage væk den vinter. Gården var ikke prototypen på en bondegård, der var f.eks. traktor og transportabelt tærskværk. Bil havde han også, det var en H.G.F., måske skal jeg sige det betyder, Høj Gammel Ford. Den fik vi mange timer til at gå med, når Holger skulle til byen bad han os to »dygtige« karle om at lune den lidt op; når det var frostvejr var disse H.G.F.'er nogen vanskelige bæster at få startet. Vi gik så i krig, den ene passede håndgas og tænding, den anden startsvinget i snuden af vognen, vi byttede så plads en gang imellem til der kom liv i »Rokken« som vi kaldte den. Holger kom så og overtog den, og vi gik over hos hestene og hvilede os lidt. Fordmotoren fra den tid var faktisk et beundringsværdigt produkt. Den var bygget så gearkassen lå mellem svinghjul og krumtapaksel, hvis der da i det hele taget var gearkasse i, der var ingen gearstang, der var en fodpedal, som man skiftede gear med, og der var kun tre at vælge imellem, høj, lav og bakgear, basta. — Når disse motorer havde ligget i vognene til karosseriet var totalt slidt op, så tog man motoren ud og anbragte den på stativ og lagde 2 pakninger i topstykket, så kunne den gå på petroleum og så blev den brugt som trækraft til tærskværker, kværne, rundsave og meget andet — nå', det var et lille sidespring. Holger Rasmussens gård blev drevet med frøavl, han havde købt i den dyre tid, og så kom alle de år med lavkonjunktur, hvor mange måtte gi' op, men sådan gik det ikke ham, han holdt skindet på næsen, som man siger, og jeg ved han har sin gård den dag i dag. Han må være omkring 80 år. — Trods megen betænkelighed og rysten på hovedet hos erfarne og velbærgede i sognet, var frøavl altså det rigtige for ham i de år. Det var i vinterhalvåret 1930-31 jeg var der, det kan jeg sige fordi jeg lige har læst en anbefaling, jeg fik af ham, den har været bortgemt i mange år. Han skriver, at mit arbejde har været udført til hans

fulde tilfredshed, og ovenikøbet havde jeg været meget flink og pålidelig, og det passer nok! Nå, jeg måtte pakke cementsækken og cykle derud' a igen. Holger Rasmussen havde antaget 2 kvindelige landbrugselever for sommeren, det blev der også talt en del om, det var noget nyt i et stille kirkesogn; der blev altså kun brug for een karl hvordan han så ellers har klaret den. Allerede dengang var man altså inde på begrebet m/k.

Når jeg tænker på nutidens trafikmidler, kan jeg ikke lade være at nævne, hvor afhængige vi var af »jernhesten« som vi kaldte cyklen, den fulgte os som en tro følgesvend fra fæstekontor til arbejdsplads og omvendt, fra gård til roemark, fra land til by osv. I 10 år var den mit eneste transportmiddel, ja måske brugte jeg tog 2 eller 3 gange, men ellers — altid cyklen. Jeg husker en uhyggelig oplevelse i buldrende mørke på en sognevej, det var noget jeg havde hørt om men aldrig set, jeg havde dengang en karbidlygte på cyklen, det var lygter der virkelig kunne lyse op når de var i orden. Som jeg nu kørte i mine egne tanker var det pludselig som om et gråbrunt tæppe blev trukket over vejen i ret stor fart, jeg stoppede øjeblikkelig op, tæppet fortsatte — det var rotter — rotter i hundredvis på vandring, tæt side ved side løb de, jeg ved ikke — måske var der 1000, jeg fik ikke tid til at tænke og pludselig var det hele forbi. Jeg kan huske, at mine knæ var underlige, noget jeg også senere har oplevet flere gange. Jeg ved ikke om det er rigtigt eller lyv, men det blev fortalt, at rotter kunne gå til angreb på dyr og mennesker når de vandrede, de vandrer jo kun når der ikke er mere føde på opholdsstedet. Men sandt er det, at der undertiden kunne komme en vældig rotteinvasion på steder, hvor der før ikke var een rotte.

Nu, vi er ved rotter, kan jeg fortælle om en gård, hvor jeg var et års tid, det var henad vinteren, og der var så mange rotter, at det var helt uhyggeligt, men stodderen var en nærig rad der ikke ville ofre penge på rottegift. Man havde ellers noget der hed »Ratin«, og det var effektivt nok. Resultatet blev da også, at rotterne efterhånden begyndte at æde sig ud gennem stråtaget, de åd sig vinkelret ud, det var for at få væde, og alle de overgnavede strå skred så ud, det var den store ødelæggelse! Stodderen indså så, at han måtte ofre de par kroner det kostede at købe gift, og vi kom da også af med rotterne på mindre end en uge. Jeg ved ikke rigtig — men vi kunne aldrig vænne os til disse smådjævle, hver eneste gang der sprang en ud af et knippe halm eller én fór over træskoene på

os, når man åbnede en dør blev man forskrækket. Med undtagelse af stuehuset var de overalt, grisene gnavede de i ørerne om natten så de rendte rundt med en blodig kant på ørerne, det vidste stodderen godt nok, han fodrede selv svinene. Det vrimlede med rotter, en dag vi tærskede fik jeg en stor krabat op i buksebenet, den fløj helt op hvor bukserne strammede og sad fast der, jeg tænkte ikke på dyrenes beskyttelse da jeg klemte hovedet i stykker på den, men modbydeligt var det. Pigen på gården turde ikke gå uden for en dør om aftenen. Når hun af og til besøgte sine forældre aftalte hun en bestemt tid med mig, hvor jeg skulle være parat til at følge hende fra porten til køkkendøren, og længere fik jeg heller ikke lov til at komme med, det havde jeg nu ellers godt nok lyst til men-eh. Nå det var cyklen jeg kom fra. Dengang var cykler virkelig kvalitet. De første 2 år jeg var ude, kørte jeg på min fars gamle cykel, én han havde lige fra sin ungdom, den næste købte jeg selv, og den holdt alle de år jeg var på landet. Jeg kendte lidt til en mand, som havde nedsat sig som cykelsmed i en landsby, han var en flink mand i et og alt, han solgte mig en cykel til engros-pris: »Du tjener jo ikke så meget,« sagde han. Jeg kan ikke huske om han var faglært, men han ordnede cykler, opladede akkumulatorer, svejsede osv., men det hørte op af sig selv fordi han ikke »priste« Herren nok! Det var en landsby, hvor det vrimlede med »gode« mennesker, og de havde bygget et lille missionshus i byen, og Kristian, som han hed, blev inviteret til at deltage i lovsang og bøn sammen med de »frelste«, men han var ikke særlig interesseret i at bede bønner sammen med disse mer eller mindre skinhellige bønder, der for fleres vedkommende var berygtede for at være elendige, småtskårne og nærlige arbejdsgivere. Man fandt så ud af at han skulle frelses, og for at lære ham ydmyghed blev man enige om at boykotte ham, det sagde man naturligvis ikke, men den eneste handel han nu fik, var fra egnens tjenestekarle, det blev ikke til meget, de »gode« mennesker købte cykler og fik opladet akkumulatorer i nærmeste købstad, den lå 13-14 km borte, men det betød jo ikke noget, hvis man kunne »frelse« Kristian, og det havde man troen på — den kan flytte bjerge, siges det, men den kunne altså ikke flytte Kristian hen i missionshuset — tværtimod, han »misforstod« helt og solgte sit hus og købte en cykelforretning i byen jeg nævnte før, hvor det gik ham udmærket, om han senere blev frelst ved jeg ikke. Jeg tror næsten ikke han nogensinde har siddet og savlet i et missionshus. Han

var i sig selv en god og reel mand, der ikke behøvede at bede om anger og nåde med øjnene våde og alt det dér. Men det viser lidt om hvordan det kan gå, når man er blandt »gode« mennesker.

Cyklen jeg købte af ham holdt mindst 10 år, den var også god. Jeg ved ikke, hvor Kristian havde fået sin skoleuddannelse. Det kan tænkes han har været ude for det samme som min klasse, vi havde en førstelærer som var indremissionsmand, han gik selvsagt højt op i det som hedder »bivelseshistorie«, vi fik i alle 6 år en overdosis religion, og forresten fik vi også en dosis spanskør af og til. Det foregik på den måde, at alle fik 3 slag i røven, aldrig mere, ja, måske de der puttede atlasset i bukserne fik et ekstra slag, det blev jo altid opdaget. Pigerne fik en times eftersidning kollektivt kort og godt. Det er mærkeligt nu at sidde og tænke på det så længe efter, for jeg kan ikke huske een eneste gang, hvor han elskede os så højt, at han tugtede os, at årsagen var andet end »støjen« i klassen. Han var aldrig efter en enkelt, han »elskede« os alle lige højt. Alvorlig talt mindes jeg ham som en god lærer. Han hed Herbo, han var også kordegn og havde alle tiders kraftige sangstemme. Allikerne der boede i kirkegårnet fløj flere km væk om søndagen når han oplod sin røst i kirken.

Man taler nu til dags så meget om indoktrinering, og det jeg vil sige er, at en overdosis kan komme til at virke stik mod hensigten. Jeg meldte mig ud af Folkekirken, men en gavflab som Erhard Jakobsen vil ikke kunne forstå det.

Lige siden min tidligste ungdom har jeg ikke kunnet døje religion og kalveost, men sådan er det jo så forskelligt, som man siger.

Sidste sommer ved landbruget

Der falder gode dage af til alle, det gjorde der også til mig i sommeren 1933, det var den sidste sommer, jeg var ved jordbruget. Jeg havde ikke noget arbejde første maj, men solen stod højt på himlen og jeg fik den idé, at der var mulighed for noget bedre betalt arbejde. Storstrømsbroen skulle bygges, arbejdet var så småt ved at komme i gang. Jeg lejede et værelse i Vordingborg til 7 kr. om ugen. Jeg tacklede så arbejdspladserne hver morgen, men kors i hytten, hvad der var mødt op af arbejdsløse, de var kommet fra alle verdenshjørner, og der var endnu kun brug for få. De par håndører, jeg havde sparet op, fik hurtigt ben at gå på, så jeg måtte af sted med cementsækken igen. Jeg var heldig at få arbejde som roekarl, dvs. kun antaget til at luge roer. Jeg fik en aftale om kost og logi i stand med fodermesteren på gården hvor jeg skulle arbejde, og så gik det række op og række ned, fra gry til kvæld, som det hedder, men jeg følte mig som en fri mand.

Fodermesteren, jeg boede hos, vil jeg aldrig glemme, han var en glad og meget humoristisk mand, en rigtig »gåpåfyr«, han hed Olsen, fornavnet kan jeg ikke få vredet ud af min hjerne, intet i denne verden gik han til side for. Vi havde mange glade timer sammen, og hans tossede indfald vil jeg gerne omtale lidt. På gården var der jerseybesætning som han sørgede for helt og holdent, hans kone var med ved malkningen og somme tider glædede han hende ved at sige: »Skrup hjem og lav noget mad i stedet for at sidde der og hænge med guffen.« Så malkede han hendes køer, han regnede det for bagateller at malke 20-30 køer, det fortalte hans kone med et lille smil. En søndag jeg var med ham ude at flytte *høvederne* fulgte vi et levende hegn hjem, pludselig bukkede han sig ned og trak et oksekranie frem fra en busk: »Her skal du se, det er fra engang jeg blev uvenner med en ko.« Jeg stod vist og så dum ud og kan heller ikke huske om det var en ko eller kvie, men den havde vist væltet ham, og han fortalte så: »Jo, jeg kom sgu til at gi' den et tjat med tøjrekøllen, så den gik

i spagat,« og det tror pokker, midt i panden var der et hul på størrelse med en femøre, af de gamle. Uheld havde der også været med i spillet, man behøver ikke slå ret hårdt, før der går hul, det var da også netop der slagteren slog, når han aflivede køer og kalve. Olsen havde så skåret hal-sen over koen, så blodet kunne løbe ud, en stor dolk havde han altid på sig. At få den hjem i slagtehuset og trække *overfrakken* af den, var en smal sag for ham, og så var der fersk kød til folkene, som han sagde. Jeg kan forestille mig hans pokerfjæs, da han har forklaret forvalteren at ko-en pludselig havde fået et slagtilfælde, som han udtrykte det, og det var jo sandt nok! Kraniet blev ude i hegnet, men det kunne jo heller ikke bruges til noget. Det var om en ko der blev nedlagt, men mindre dyr blev også nedlagt af Olsen. Når vi om aftenen sad og fyldte hinanden med løgnehistorier kunne han pludselig tage sit jagtgevær og skyde en rotte ude i hønsegården, det var jo skruptosset at skyde rotter med haglgevær på 5 meters afstand, men han var ved at flække af grin hver eneste gang: »Så er der hakkemad til katten,« sagde han.

Det var som nævnt en god sommer, og vi døsede ikke tiden væk, bl.a. strøg vi rejer og fangede ål, der var kun få minutter til stranden. Vi tre i fodermesterhuset levede godt, Olsen fik også lidt med hjem fra gården af og til. En aften, jeg sad i køkkenet og sludrede med fru Olsen, kom han hjem med en kæmpestor hvid hane, som han smed på køkkenbordet. Fru Olsen sagde ingenting, og jeg gloede bare nysgerrigt, så mente han vel at der skulle en smule forklaring til: »Jo den gik sgu nede i stalden og frøs, og så syntes jeg, det var bedre at ta' den med hjem, så den kunne blive lunet lidt i en gryde.« Det lovede fru Olsen så at gøre, så den hane fik aldrig kolde fødder mere. Det med, at den havde gået i stalden og frosset var jo bar løgn, det var omkring 1. juli og for øvrigt var fjerkræ bandlyst i kostaldene. Det hang sammen med fortidens hønse- og kvægtuberkulose.

Ja, Olsen havde tingene under kontrol, og det havde forkarlen også, de to kørte hele løbet. — Forholdene på denne gård var meget specielle og nok omtale værd. Der fandtes overhovedet ingen plageånder, alene det var nyt for mig. Selve gården var kun på 200 tdr. land, den hørte under et stort gods som ejedes af en gammel adelig kammerherrerinde. Det var et af Sjællands største godser og kammerherreinden boede på hovedgården, derudover var der 2 større gårde plus den omtalte gård her. De 3

gårde hørte altså direkte under godset og blev bestyret af en forvalter på hver. Forholdene var vist tålelige over hele godset, jeg hørte i hvert fald ikke andet. Den eneste, der blev dårligt omtalt, var godsets skytte, man kaldte ham ret og slet for »Fanden«. Han var uden tvivl en dygtig og pligtopfyldende mand, men bare blottet for al menneskelighed, han var kun en lille skid at se på, men det blev påstået, at han havde danmarkskrekord i eder og forbandelser, og han kunne brøle op så træerne svajede. Nå' han havde vel også sine kvaler, sulten bankede på døren mange steder i de små hjem dengang, og det var ganske naturligt at en eller anden kom til at forgribe sig på godsets store vildtbestand, den kunne nemt tåle det, men det kunne skytten naturligvis ikke. Det er autentisk, at han fik adskillige forarmede mennesker slæbt for retten.

Der var altså en forvalter som leder af gårdens drift, han kom for mig til at stå som lidt af et mysterium, jeg lærte ham aldrig at kende, han gav mig en kort roehakke den første dag jeg kom, og derefter så jeg ham kun de gange jeg hentede mine roepege på hans kontor. Jeg gad vide, hvordan han bar sig ad, for han gik aldrig ud med favnemålet og målte op som andre slavefogeder, men regnskabet passede altid, — man fik betaling pr. 100 favne — en favn = 3 alen, (en alen = 62,5 cm). Han rendte aldrig rundt og plagede sine medmennesker. Jeg forstår simpelthen ikke hvordan han havde føling med det hele, han konfererede vel nok med forkarlen, som var en næsten mer end fuldbefaren, granvoksen karl, men alligevel. Måske har han også tænkt, la' bare ham ta' sig af det uden dørs, så er jeg fri. Han var en mand noget op i årene, måske var han træt, måske var han doven, — jeg ved det ikke, men en plageånd var han i hvert fald ikke. Forkarlen fortalte, at han havde gjort opmærksom på, da han tiltrådte pladsen, at han ikke behøvede barnepige. — Det kan nu nok næppe have imponeret ham synderligt. Det var som sagt en mindre gård, og forkarlen og hans 4-5 mand sørgede for at arbejdet blev gjort, som det skulle til den tid det skulle, der var god orden på gården, tempoet var sat så selv en »krykhusar« kunne hævde sig. — Det siger lidt om arbejdsforholdene, når jeg fortæller om et festligt syn jeg så en dag i den varmeste sommertid. Karlene var ude med 5 spand heste, de vendte brakjorden, som det hed, det er jordstykket der hviler hvert 7. år. Jeg rettede ryggen et øjeblik og så med nogen undren 5 spand heste stå ved et gærde og gnave græs. Klokkeren var omkring elleve, så frokostpause kunne det

ikke være, — forklaringen var ganske enkelt den, at forkarlen havde fundet det formålstjenligt med et bad før middag, alle 5 mand sad ganske stille ude i vandet med kun hovedet synligt, og de så også friske ud da de red hjem til middag. Som før sagt lå gården jo lige ved vandet. Der skete også en anden, skal vi sige mærkværdig hændelse, det var sådan, at forvaltrene på de nævnte gårde havde de ugifte på kost og fik betaling pr. mand, jeg ved ikke hvor meget, men det ligger jo i luften, at kunne der knibes på kosten kunne der også tjenes et par kr. Kosten var heller ikke her mer end lige til stregen, fortalte karlene, så da de gamle kartofler slap op glædede man sig naturligvis til de nye.

Jeg hakkede roer tredie gang, så det må have været et stykke ind i juli måned. Hos Olsens havde vi fået nye kartofler længe, jeg ved så ikke om det har været forvalteren eller hans kone, der har fået ideen, men der blev i hvert fald sendt en mand af sted til en af de andre gårde, og han kom hjem med en hel kassevognfuld dejlige, runkne kartofler med lange, grønne spirer. Det må ligesom have gjort karlene lidt mopsede, for om natten forsvandt kartoflerne. Lige ved gården var der også skov, og i nattens mulm og mørke var der nogen som havde spændt et par heste for vognen med kartofler og kørt ud i skoven og væltet dem af, blev der sagt. Om de nogensinde blev eftersporet, ved jeg ikke, og forhør eller lignende fandt ikke sted. Forvalteren var klogere end som så, ingen hørte mere til det, og resultatet blev som ventet, at karlene dagen efter kunne bekendtgøre at nu havde de fået nye kartofler.

Da jeg omtalte forvalteren, glemte jeg at fortælle, at han virkelig kom i marken een dag om ugen, det var om onsdagen, og det sjove var, at han ikke turde gå hjem igen, helt fra morgenstunden gik han derude og ventede på en bestemt mand. På et eller andet tidspunkt udnævnte man en af Danmarks dygtigste landmænd til overinspektør for dette store gods. Man sagde det gav underskud, man sagde forvaltrene snød godset, hvad der er løgn eller sandt tør jeg ikke spille klog på. Denne overinspektør var en mand, der med rette stod vældig respekt om overalt. Han havde selv en stor forpagtergård på Midtsjælland som man betegnede som mønsterlandbrug. Han kom på inspektion på godset hver onsdag, og det var altså grunden til at vor forvalter måtte i marken een gang om ugen. Man sagde også om en af forvaltrene, at han lå søvnløs hver tirsdag nat, men det kan godt være løgn. Hvad denne mand kom til at betyde for godset

ved jeg ikke, men respekt stod der om ham.

Nå', roerne var nu luget tredje gang, og man syntes ikke interesseret i at beholde mig i høsttiden, så jeg måtte videre. Jeg tog afsked med mine værtsfolk og lovede at vende tilbage efter høsten, når roerne skulle tages op, der var en slags tradition for, at den der havde luget roerne også tog dem op om efteråret.

Dagbladene udkom dengang om eftermiddagen sent, så der stillede man så op ved opslagstavlerne, der var også en annonce, jeg syntes om, så jeg spurtede ud til en lille gård, som lå kun halvanden km fra byen. Jeg blev fæstet for en måned til 60 kr. og blev på stedet med det samme. — Manden på gården var en ældre ungkarl, han så ud som et fugleskræmsel, høj, tynd med lange arme og et ansigt, der lignede en stor undskyldning. Han hed Jens eller Jæens, som vi sagde, han var en underlig blanding af snuhed og naivitet. Jeg tror nok han gik og smågrinede lidt i krogene når han troede, han havde fuppet os for 5-10 minutter af frokostpausen, man havde den gode skik på gården, at man fik serveret frokosten hjemme i spisestuen. Hestene blev sat på stald, og når vi så var parat til at gå ind, var det han fuppede os, og det skete tit, så stod han der med sit skæve smil: »I ku' vel it' lige« — og så skulle vi lige bære et par sække malet korn over i svinestalden, eller et par sække havre over i hestestalden osv. Vi gjorde altid som han sagde, og rykkede ud til tiden alligevel. — Det var også festligt om søndagen, når vi havde gjort staldtjeneste, mere skulle man ikke gøre søndag morgen på den tid, men Jens fik os altid til at hoppe på den gamle tradition med at feje gårdspladsen og skære hakkelse. Det startede altid med at han kom listende med en kost: »Ku' I it' lie hjælp mæ å fæj guren,« det gjorde vi meget gerne, det var også en bagatel for et par raske karle. Men fortiden huserede lidt i hans hoved, og vi vidste med sikkerhed, at han kom listende med sit: »Vi ku' got ha' nød å skær li't hakkels,« vi skar altid hakkelse, vi kunne ikke sige nej til Jens, og han sagde jo aldrig vi skulle, han listede sig frem. Han sagde aldrig »du skal«, og det han fuppede os til kompenserede vi for på mange måder.

Han var utrolig sparsommelig, jeg nænner ikke at sige nærig, hans stående replik var: Nu sparer I vel på'ed. Det gjorde vi også, vi sparede både på arbejde og alt andet. Da jeg kom til gården som såkaldt høstkarl var der en pige, en karl plus en ugift fodermester — Jens — og så hans

husbestyrerinde, som jeg ikke brød mig om, hun havde et hånligt udtryk i fjæset altid, og jeg tror at hun i nogen grad indoktrinerede Jens, han kom ofte ud og så meget tænksof og bekymret ud, men hun sørgede for at vi fik ordentlig mad. Jens fik ovenikøbet en snaps til frokost, men som den beskedne mand han var, skyllede han de ned, før han satte sig til bords. Der var et eller andet gemmested, hvor hans flaske stod, jeg kan ikke komme på hvor det var, men jeg kan huske, at jeg, de få gange Jens ikke var hjemme, drak snapsen i stedet for ham.

Nu nærmede høsten sig, så Jens antog endnu en mand, en daglejer fra byen, han blev en god makker og vi havde mange gode timer sammen. Efterhånden var jeg nået til, at intet arbejde følte besværligt, og sådan var han også.

Men der var endnu nogle dage til høst, kornet var knap tjenligt, men så fandt Jens på, at vi lige kunne nå at grave en dræningsgrøft på et lavt område lige uden for gården. Det var noget nær det mest tossede arbejde man kunne gå i gang med på den tid af året, jorden var tør og knaldhård, men vi sagde ikke Jens imod, det drejede sig kun om ca. 50 meter, så vi klarede den uden at få vabler i hænderne. — Vi huskede også gårdens slagord: »nu sparer I vel på'ed«; da vi lagde rørene, undlod vi at lægge et rør engang imellem, for den gode sags skyld. — Men det havde ikke været nødvendigt med alt det spareri. Jens havde nemlig bunker af penge. Han brugte enkelte gange det kraftigste udtryk han kunne mobilisere, og det har han nok brugt da han har opdaget hvor dårligt drænrørsledningen har fungeret. Jeg vil tro, at han har sagt: »Dæ har de snyt mæ got di skrubberjaner.« Det gjorde musene også på hestefoderloen, de snød ham for mange havrekærner, mus elsker havre. — Jens kløede sig tit i nakken over det, men ligefrem købe gift var li'som at stramme den lidt for meget — der var jo da musefælder — Jens fandt en frem, det var en af den slags hvor man binder fjedrene ned med sytråd, den kunne snuppe 4 mus pr. opbinding, den satte Jens så i foderloen og godtede sig over alle de mus, der nu ville begå selvmord. Jeg ved ikke hvad der var i fælden som lokkemad, men musene var ikke vilde med den, — der gik ingen mus i, — og det var jo lidt synd for Jens, de åd stadig havrekærner. Vi holdt meget af Jens, og så en dag vi kørte noget halm var vi heldige at slå 4 mus ihjel, dem satte vi så i musefælden og var da så heldige at være i stalden, da Jens opdagede, at der sad 4 mus i fælden, 4 døde

mus på rad, hans ansigt lyste op i et stort smil, han viste os fælden med den gode fangst og sagde med glad stemme: »Dæ ka' man li'got se va en musfæld æ vær.« Det gav vi ham ret i, men det reducerede bare ikke musenes antal i foderloen, men vi havde da glædet ham lidt, og det kan nok tænkes at han har nuppet en ekstra snaps til frokost den dag. Men sådan kunne man altså gå og glæde sig over småting, i godt vejr, uden en øre på lommen.

Vi fik så høstet og kørte kornet hjem, tog kartofler op og meget andet, og Jens gik og godtede sig over den gode høst, det hele var gået som en leg. Jeg var hos Jens i 2 måneder hvor alt havde været uden triste eller dramatiske oplevelser. Han fulgte os ikke i arbejdet, det tror jeg ikke han havde kræfter til, han var et af denne verdens skikkeligste mennesker. Jeg håber han går oppe hos Vorherre og fanger mus og har det godt. Jeg tror nok det var på det tidspunkt, jeg begyndte at føle mig som et rigtigt menneske med selvtillid og det hele. Det var en god sommer!

Det var i sommeren 1933, og i 1932 kom Steinckes socialreform, den kom til at betyde umådelig meget for de små i samfundet. Jeg selv kom også ud af det perspektivløse, fordi man nu kunne søge hjælp til højskoleophold, — det havde jeg læst, — så jeg søgte og fik bevilget 40 kr. om måneden i 5 måneder. Der var det sjove ved det, at det foregik direkte. — Jeg var ikke for klog, — jeg skrev lidt om mig selv på et almindeligt stykke skrivepapir og sendte det direkte til Arbejdsdirektoratet i København, mere kunne jeg ikke finde ud af, og det gav altså bonus, uden yderligere dikkedarer fik jeg tilskuddet: Herregårdskarlen kom på højskole. Det var på Antvorskov i Slagelse, og takket være afdøde højskoleforstander Fr. Nørgaards gode anbefaling kom jeg i en kommunal tjenestemandsstilling, og den plads beholdt jeg i 35 år. — Men det er en helt anden historie.

Jeg fik af en eller anden grund ikke taget ordentlig afsked med Jens, nu ventede roerne derude på godset og der var almindelig gensynsglæde, da jeg ankom hos familien Olsen. Forkarlen og Olsen havde alt under kontrol, tiden var gået uden oprivende begivenheder. Olsen fortalte, at han havde gået og tænkt på om ikke tiden var inde til en gang stegt fasan, han vidste hvor de sad om natten og sov, det ville næsten være en barmhjertighedsgerning at skåne et par stykker for vinterens kulde og sne, mente han. Han havde planen klar, hvor vi skulle gå hen, hvad vi

skulle gøre, hvis skytten dukkede op osv., han skulle skyde, og jeg samle op: »Men een er sgu ikke nok, vi må ha' to,« sagde han, »men det skal være i eet skud.« Mit omdømme kunne jo ikke ta' at jeg sagde nej, så jeg gik med på spøgen, det gik som det skulle, han skød 2 fasaner i eet skud, og vi kom hjem og gik i seng uden at tænde lys. — Det var grove løjer, og heller ikke noget vi gentog. — Skide ulovligt var det jo. Olsens barmhjertighedsgerninger var ikke altid i overensstemmelse med loven. Nå', alt gik som det var smurt, også i roemarken, jeg knoklede godt for at få en skilling i lommen, nu jeg skulle på højskole, og jeg glædede mig meget til det, men lidt skulle jeg jo selv betale. Lidt lomme penge var også rare at have. Roearbejdet slap op inden første november, så jeg fik lidt dagløn arbejde på gården, jeg harpede kartofler og fangede et par vingeskudte fasaner fra klapjagtdagene, de kom i pleje hos fru Olsen og blev varmet lidt i en gryde. — Kartoffelkulen rakte ikke til første november, jeg lod et par ord falde om det til forkarlen, og det rådede han hurtigt bod på: »Så vend kulen en gang til,« sagde han, det gjorde jeg så, og endelig kørte jeg af sted med cementsækken for sidste gang. Den gode sommer var gået. — Det blev farvel til de store marker og hestene, som jeg havde tilbragt så megen tid sammen med. Der var i 1925 ikke mindre end 589.000 heste i hele Danmark.

Det var lidt om tyverne, jeg ved ikke, om det var den tid hvorom man siger, at begravelse og ildebrand var de eneste fornøjelser, man havde på landet. Jeg havde en fætter som tjente på en lille gård, han kom ud for noget, der kunne tyde på det. En dag manden og konen skulle til begravelse, sagde konen ved middagsbordet: »Nu skal vi da køre i god tid, så vi kan få en ordentlig plads, ellers er der ingen fornøjelse ved det.« Denne lille historie er genfortalt tusinder af gange, men stammer altså helt fra 1922-23.

ORDLISTE

»*Beskæftige sig i nældeerne*« ... gøre i nældeerne — brænde sig — dumme sig. Den naturlige forklaring på dette ofte anvendte ord må vel søges deri, at man let kommer til at brænde balderne, hvis man på naturens vegne ude i det fri forretter et stort ærinde, hvor der er brændenælder.

»*Bringerne*« ... Hestens bryst, hvor selen ligger og udøver et tryk svarende til det foranspændte redskab eller vogn.

»*Brækkede foderkager*« ... Foderkager, for eksempel sojakager, kom hjem i store flager, som man måtte brække i mindre stykker inden fodringen.

»*Cementsækken*« ... En lille sæk ca. halvt så stor som en kornsæk. Cementsække er i dag af papir, men tilbage i tiden var de af tætvævet jute. Når de blev vasket, var de en udmærket erstatning for en kuffert.

»*Cikorievand*« ... Tilbage i tiden groede cikorieplanten langs alfarvej, nu er den sprøjtet væk. Den har en kraftig rod som brugtes som kaffesurrogat. I min barndom og ungdom brugte man cikorie som kaffetilsætning. Den fandtes i handlen som stænger i konsistens som marcipan. Udover den almindelige kaffetilsætning, som hed »Richs« eller »Danmark«, kom der en gnalling cikorie i på størrelse med en valnød el.lign. I øvrigt var en halv stang cikorie et udmærket middel, hvis en køler på en traktor eller lastbil var utæt. Cikorien tætnede hullet, og det duftede mildt af kaffe hvis køleren kom i kog, og det hændte ofte dengang.

»*Egespir*« ... Svær naturtræsstok af egetræ, betydelig mere robust end en almindelig spadserestok.

»*Forkes*« ... Egentlig et jysk udtryk for et langskaftet redskab med to let buede grene. »Forkes op« og »forkes af« er derfor »læsses på« og »læsses af«. På sjællandsk lyder det hele anderledes, her siger man »høtyv« om det samme redskab, et udtryk som er ret intetsigende — et redskab stjæler jo ikke! Man »stak op« når man læssede, og »stak af« når man læssede af.

- »*Forspænding*« ... Et udtryk for hele seletøjet.
- »*Hundegræshalm*« ... Halmprodukt uden foderværdi, som anvendtes til strøelse under kreaturerne. Da det er langt og sejt gav det kvaler, når det skulle læsses fra mødding til vogn.
- »*Høvederne*« ... Køer, stude, kvier og kalve.
- »*Kultivator*« ... Markredskab med fjedretænder. Ophængt på 3 hjul, der bevirker at man kan regulere tændernes arbejdsdybde.
- »*Lidt på haserne*« ... Træt, nedkørt.
- »*Overfrakken*« ... Huden.
- »*Skrælleplov*« . . . Flerfuret plov, anvendtes til pløjning, hvor kun det øverste jordlag skulle vendes.
- »*Trukket*« ... Stak, slog.
- »*Traver*« ... En trave er lig 20 neg.
- »*Radrenser*« ... Markredskab til fjernelse af ukrudt mellem roerækkerne eller ved radsæede afgrøder.

